

гати дифузію інновацій до найбільш підготовлених до цього процесу держав. Як свідчать реалії, імпульси інноваційної активності, які виходять із центру інноваційного поля, уже в першому десятилітті ХХІ ст. призвели до прогресивних структурних перетворень в економічних системах країн, що перебувають на перехідному етапі. І хоча інноваційні зміни в підприємстві порушують рівновагу економічної системи суспільства, проте саме вони створюють внутрішню енергію зростання конкурентоспроможності національних економік та можливості їх переходу в нову якість.

УДК 330. 33. 01

М. О. Проскуріна

ЕКОНОМІЧНИЙ ЦИКЛ, ЯК ЗАКОНОМІРНІСТЬ РОЗВИТКУ НЕЛІНІЙНОЇ СОЦІАЛЬНО- ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ

Біля двох століть спостерігаються хвилеподібні спади та підйоми в економіці що не залишилися поза увагою багатьох економістів. Циклічність — це загальна форма руху національного і світового господарств як єдиного цілого. Вона виражає нерівномірність функціонування різних елементів національного господарства, зміну еволюційних і революційних стадій його розвитку, і нерівномірність економічного прогресу.

Під циклічними або зворотними процесами розуміються такі процеси, коли об'єкт, знаходячись у певний момент часу в певному стані, постійно змінюючи напрям свого розвитку рано чи пізно повернеться до висхідної точки. Циклічним процесам притаманна завершеність. Зрозумілим є те, що абсолютної зворотності в економічному багатогранному житті немає, оскільки існують наперед визначені незворотні процеси.

Соціально-економічну систему ми розглядаємо як нелінійне, відкрите, динамічне когерентне [1, с. 41] системне утворення, що розвивається за власними законами та здатне до саморозвитку.

Поняття саморозвитку передбачає нове розуміння причинності. А відтак, вона вже не може бути зведена до лапласівського детермінізму і доповнюється ідеями «вірогіднісної» та «цільової причинності». Проте це не дає можливості чіткого визначення майбутнього. Випадкові флуктуації у фазі перебудови системи

формують атрактори, які в якості цілей ведуть систему до певного стану. Напрямок еволюції системи після виникнення атрактору змінюється. Будь-який процес стихійного еволюційного розвитку супроводжується безліччю випадковостей. Проте не всі з них мають істотне.

Поняття нелінійності підкреслює віддаленість системи від стану рівноваги та наявність множини шляхів подальшого розвитку. При наближенні до точок біфуркації флуктуації посилюються. З'являється враження хаотичності та розбалансування системи, проте насправді відбувається пошук нового порядку.

Циклічність є закономірністю, являючи собою сукупність взаємопов'язаних за змістом законів, що забезпечує стійку тенденцію або спрямованість у зміні системи [2, с. 147]. Проте, ці закони не проявляються однаково та інваріантно в будь-яких ситуаціях. Окрім матеріального базису існує надбудова розумової діяльності членів суспільства та колективної свідомості. Завдяки наявності інтелекту стає можливим вибір постбіфуркаційного стану. У випадку насильного переривання природного пошуку системою оптимальних шляхів подальшого розвитку, поняття самоорганізації переходить у поняття плановості. Система втрачає здатність до самоорганізації. Стає керованою. Але, динамічним ринковим середовищем не можна управляти як дисциплінованою армією. Господарський механізм не є нейтральним. Сприймаючи зовнішню інформацію він надає свій варіант подальших відповідей на задані параметри та відстоює його. «Механізм прагне до оптимального для себе функціонування, а тому пристосовує під себе будь-які зовнішні, в тому числі і директивні, впливи» [3, с. 155]. Разом з тим сьогодні ми бачимо що ринок, як самоорганізована система «не забезпечує автоматичного добробуту ... Для того, щоб ринок слугував людям необхідно визначити соціальні умови («керівні параметри»)» [4].

Соціально-економічна система є відкритою системою. Абстрагуючись від її взаємодії з іншими системами, не можна отримати достовірної картини функціонування суспільства в цілому. До складу економічної системи входять різні підсистеми (наприклад фондовий ринок та ін.) зі своєю специфічною динамікою. В дослідженні циклічності суспільно-економічних процесів доцільне застосування цілісного бачення, наголошуючи на взаємообумовленості та єдності процесів в політичній, культурній, духовній, економічній та інших сферах життєдіяльності людини.

Однією з особливих якостей еволюціонуючої системи є постійне зростання темпів еволюції [1, с. 44]. Інтервали між біфур-

каціями скорочуються. Яскравим прикладом є скорочення часового проміжку між кризами надвиробництва. Якщо на початку становлення циклічної закономірності розвитку промислових потужностей часовий проміжок між кризовими фазами циклів дорівнював 10—11 років, то згодом вже починаючи з ХХ ст. цей термін скорочується до 8,5, а часом і до 5 років.

На жаль, сьогодні в економіці ще домінують лінійні моделі. Хоча, як зазначає К. Майнцер, професор університету Аугсбурга: «запропонована Адамом Смітом модель вільного ринку вже може бути пояснена самоорганізацією... рівновага попиту та пропозиції не управляється програмованим центральним процесом, а є результатом дії «невидимої руки», тобто ні чим іншим, як нелінійною взаємодією споживачів та виробників» [4]. Ще всесвітньо відомий російський учений Н. Д. Кондратьєв відмічав, що сучасна економічна наука має переважно статичний характер, але поступово приходиться до усвідомлення необхідності розвитку динамічних теорій. Статична теорія є безсилою при створенні повної картини сьогодення. Вона досліджує явища економічної дійсності поза процесом їх зміни та розглядає її як застиглий стан рівноваги. Хоча методологічно і використовуються коливання та можливості варіації елементів, проте лише з метою демонстрації того, що ці коливання за певних передумов повернуться до стану рівноваги, який власне і є основним предметом дослідження. Запропоновані представниками неокласичного напрямку моделі мають високий рівень абстрактності, через наявність значної кількості обмежень. Вони характеризуються обмеженістю застосування та не є універсальними.

Сучасна економічна наука широко використовує математичний апарат у вивченні циклічності. Проте надмірне захоплення математичними моделями залишає поза увагою багато факторів соціального середовища, оскільки їх вплив неможливо математично виразити.

При дослідженні циклічності глобальних та національних соціально-економічних систем при нагоді стає інституційний підхід, який надає перевагу розумінню над прогнозуванням [5, с. 129]. Проте, переходячи від глобальних соціально-економічних циклів до флуктуацій певних підсистем економіки (грошові цикли, фінансові цикли, промислові цикли та ін.) достатньо прийнятним є використання певних моделей запропонованих представниками як неокласичного так і кейнсіанського напрямів або в чистому вигляді, або з певними уточненнями.

Дослідження розвитку економічної системи як детермінованої на сьогодні втратило свою актуальність. Ми не можемо чітко передбачити майбутнє. Проте використання міждисциплінарного підходу в економічних дослідженнях дає потужний поштовх для подальшого пошуку пояснень причин кризових коливань.

Література

1. Асланов Л. А. Культура и власть. Философские заметки. Кн. 1. — М.: Изд-во ИТРК, 2001. — 496 с.
2. Философский словарь / Под ред. И. Т. Фролова. — 5-е изд. — М.: Политиздат, 1987. — 590 с.
3. Осипов Ю. М. Опыт философии хозяйства. Хозяйство как феномен культуры и самоорганизующаяся система. — М.: Изд-во Моск. ун-та, 1990.
4. К. Майнцер. Сложность и самоорганизация возникновения новой науки и культуры на рубеже веков. // <http://spkurdyumov.narod.ru/Man.htm>
5. Панорама экономической мысли конца XX столетия: Под ред. Д. Гринуюэ, М. Блини, И. Стюарта. — СПб.: Экономическая школа. 2002.

УДК 330.1

І. Ф. Радіонова

ВІРТУАЛЬНІСТЬ ЕКОНОМІК ЯК ПЕРЕДУМОВА ЕКОНОМІЧНИХ КОЛИВАНЬ

Загальною рисою *віртуальної (позірної)* економіки є намагання її суб'єктів ігнорувати певні економічні закони, що мають об'єктивне підґрунтя. Причиною такого ігнорування стає мета пришвидшеного зростання, швидкого збагачення через спекулятивні операції, володіння монополними правами тощо [1, с. 39]. Якщо економічні закони — це умови перебування економіки в стані динамічної рівноваги і цей стан є об'єктивним, то зв'язок між віртуальністю та економічними коливаннями виглядає як достатньо очевидний.

Існують, принаймні, три прояви віртуальності, що стосуються проблеми економічних коливань:

— віртуальність розвинених економік з гіпертрофованим фондовим ринком,

— віртуальність інформаційних економік з використанням електронного простору для здійснення операцій,